

פתח השער

מה נכבד הוא היום בו אנו זוכים להוציא לאור עולם במהדורה מתוקנת ומאירת עינים את הכרך הראשון של החיבור הנודע 'שואל ומשיב', מורשתו הרוחנית עצומת ההיקף של שר התורה ועמוד ההוראה בדורו, רבן של ישראל מוהר"ר **יוסף שאול הלוי נתנזון** זצוקלה"ה אבדק"ק לבוב, אשר העניק חמה בעוז תורתו והאיר בתנובת רוחו פני תבל.

שמו של רבינו כבר נודע לתהילה בקרב באי בית המדרש, שגב גדולתו הלא היא מן המפורסמות, וההערצה לה זכה רבינו בקרב חכמי דורו היתה נדירה ומופלגת. כך כותב עליו הגאון רבי חיים הלברשטאם בעל הדברי חיים מצאנז, "הרב הגאון הגדול, האי אוצר בלום, סיני ועוקר הרים, עמוד הימיני, פ"ה נזר חכמים ונבונים, נר ישראל, כבוד קדושת זיו תפארת ישראל". ובקצווי תבל, בעיר בגדד, מפליג בשבחו הגאון רבי יוסף חיים בעל הבן איש חי, "בוצינא דנהורא, זה כלל גדול בתורה, ארי שבחבורה, המאור הגדול לממשלת, עטרת תפארת, גולת הכותרת, מור ניהו רבא, רב חביבה, הגאון המפורסם בקצוי ארץ וים רחוקים, אור מאיר כברקים, נר ישראל, עמוד הימיני, פטיש החזק, רבן של כל בני הגולה". רבה של קראקא הגאון רבי שמעון סופר מתאר אותו, "הרב הגאון האמיתי, נשיא הלוויים, נר ישראל, עמוד הימיני, פטיש החזק, רבן של ישראל". והגאון רבי יעקב עטלינגר בעל הערוך לנר מתאר את שמו, "הגאון הגדול, הרב המפורסם לשבח ולתהילה בתורתו ויראתו, פאר הדור".

הגאון החזון איש בספרו אמונה ובטחון מרחיב בכך, שעפ"י התורה המוסר כפוף לגדרי הדין והמשפט ואינו ענין לעצמו. אחת הדוגמאות שהוא מביא לכך היא מדברי רבינו, והוא מסכם שעקב היותו של רבינו "חדור באהבת המשפט" נכנעו הכל לסמכותו. ומוסיף החזו"א, "ימי נתן בלבו אהבת המשפט וקנאתו אם לא מיעוט שינה מיעוט שיחה ללון בעומקה של הלכה".

תולדות חייו של רבינו הינם מסכת ארוכה הזורשת יריעה ארוכה ונרחבת משל עצמה - יחוסו של רבינו לגדולי עולם, דמותו של סבו רבי דב בעריש הלפרין והשפעתו על רבינו, דמותו של אביו רבי אריה ליבוש מח"ס 'בית אל' ותרומתו הגדולה לעיצוב קומתו התורנית של רבינו, תיאור הקשר העמוק ביניהם (הבא לידי ביטוי בין היתר בהקדמתו של רבינו ובמכתבו של אביו אליו, המובאים להלן), והמו"מ ההלכתי המסועף שהתקיים בין האב ובנו. תיאור שנות בחרותו של רבינו, נישואיו למשפחת איטנגא והקשר שנוצר בעקבות כך בין רבינו לבין גיסו הגדול הגאון רבי מרדכי זאב איטנגא, החברותא הפורה שלהם אשר זיכתה את עולם התורה בחיבורים מפורסמים אשר התקלסו בפי מרנן רעק"א, הנתה"מ, החת"ס, מהר"ם בנעט, והישועות יעקב. דמותו של רבינו כרבה של לבוב המעטירה, תיאור צדקותו וחסידותו, קשריו עם גדולי זמנו, המערכות החשובות אשר עמד בראשן, תיאור כלל חיבוריו, כל אלו ועוד, תקצר יריעה זו מהכילם, ואי"ה ניחד להם במה נכבדת באחד מהכרכים הבאים.

☆☆☆

תנובת רוחו של רבינו הינה נדירה בהיקפה ובעומקה, ותורתו נבעה כמעין שאין לו הפסק. גליונות על הבבלי ועל הירושלמי, גליונות על השו"ע, חידושים על התורה, חידושים על המשנה, חידושי אגדה, דרשות, חיבורים על ארבעת חלקי שו"ע, חידושים על הרמב"ם, הערות על ספרים שונים, ואף מספר חיבורים על נושאים ייעודיים כשטרות, בדיקת הריאה, מצות מכונה, הגדה של פסח ועוד. הכל בנביעה ובשטף, אשר נדמה כאילו אין לו תחילה ואין לו סוף.

פתח השער

אולם גולת הכותרת של חיבוריו, והיצירה אשר נקשרה בשמו לנצח, היא היצירה אשר לפנינו, שו"ת **שואל ומשיב**. ביצירה זו ריכז רבינו אלפי תשובות שהריץ לכל קצווי תבל, ולא הניח נושא וענין בכל רחבי התורה שלא עסק בו.

הנושאים שנשאל עליהם היו רבים ומגוונים, עניני רבנות וירושה, עניני גיטין ועגונות, מחלוקות בעניני שובי"ם וחזקות, שאלות אקטואליות שהזמן גרמן כענין קו התאריך, זכויות יוצרים, נשיאת שעון מחוץ לגבול העירוב ועוד. פעמים אף עמד בראש המערכה בשאלות שהסעירו את הדור, כמצות מכונה, שאלת כשרות העופות ועוד, ולדעתו היה משקל מכריע. כמו כן, מאות מתשובותיו אינן נושאות אופי הלכתי כלל, כי אם בירורי סוגיות בכל מרחבי הש"ס אשר נשאל אודותן.

תשובותיו חבקו עולם ומלואו כפשוטו. מהודו אשר במזרח, דרך ירושלים וטבריה בארה"ק, פטרבורג ומוסקבה אשר ברוסיה, איטליה גרמניה והולנד באירופה המערבית, אלג'יר אשר במגרב, ועד ניו יורק במערב הרחוק, מכל קצוות תבל נשלחו אליו שאלות רבות מספור.

כמות השאלות אשר נדרש להן רבינו הינה חריגה בהיקפה, וכך הוא כותב לאחד מתלמידיו, "יאמין לי כי אני טרוד מאד, והבי דואר הביאה מיום ו' העבר ואחריו ביש"ק נ"ד מכתבים, ורק לקרות לבד אינו מספיק", ובמקום אחר הוא כותב, "להעתיק כל מה שכתבתי בזה אין הזמן מסכים כי רבו הטרדות, ויאמין לי כי השבתי היום תשע תשובות".

החשיבות הרבה שרבינו ייחס למעמדו כמשיב הדור, משתקפת היטב במאורע המרטיט הבא. ביום האחרון לחייו, יום כ"ו אדר ראשון תרל"ה, בבוקרו של יום הגיעה למעונו איגרת שאלה. רבינו, על אף שהיה חלש ותשוש מהמחלה שתקפה אותו כחודשיים קודם, ציווה לפתוח את המכתב ולקרוא לפניו את השאלה. מששמע רבינו את דבר השאלה, אמר כי כאשר יקום אי"ה מחוליו יכתוב בעצמו את התשובה. אולם לעת ערב הורע מצבו, והוא חש כי קיצו קרב, הוא קרא לתלמידו רח"י עלינברג, וציווה עליו לענות על המכתב. כעבור כשעה נסתלק רבינו לבית עולמו. כך, מעמדו ותפקידו כמשיב הדור, וכנושא בעול ההוראה של כלל ישראל, ליווהו עד הרגע האחרון של חייו.

רבינו הדפיס בחייו את שתי המהדורות הראשונות של הספר, אלמנתו הוציאה עוד שלוש מהדורות, ואת המהדורה השישית הו"ל רבי דוד ארוך בהסכמת רבי יצחק אהרן איטינגא אחיינו של רבינו ששימש אז כאב"ד בלבוב. ששת מהדורותיו של הספר כוללים 15 חלקים, 2678 תשובות, 2556 עמודים גדולים וצפופים, מספרים אשר אין להם אח ורע.

☆☆☆

כידוע, הכל תלוי במזל ואפי' ס"ת שבהיכל, ולמרות ששמו של רבינו נודע לשם ולתהילה עד ימינו אנו, לא זכו דבריו ותשובותיו לקבל את מקומם הראוי והנאה להם. למרבה הצער, לא מחזה נפוץ הוא לראות צורב ההוגה בתשובה בשו"ת 'שואל ומשיב'.

העובדה שרבינו לא הגיה בעצמו את ספריו כנראה גם היא תרמה לכך שאיכות ההוצאה לאור של ספרי רבינו, ובפרט שו"ת 'שואל ומשיב', אינה מן המשובחות. מלבד הרמה הירודה של ההדפסה באותיות שבורות, בגופן קטן ובצפיפות קשה, ישנם גם שבושים רבים אשר מקורם בטעויות המדפיס או אפילו שיבושים שתלולים בפליטות קולמוס של רבינו. נוסף על כך, כיון שאת המובאות שבספר כותב רבינו בדרך כלל מתוך הזכרון, הוא אינו מציין את המ"מ של הציטוט, או שציון המ"מ אינו מדויק. גם צורת ההדפסה של התשובות ללא קיטוע במהלך התשובה מקשה על העיון בספר (במיוחד לאור סגנון כתיבתו של רבינו, אשר בהתאם למעוף מחשבתו הגאוני, לעיתים הוא מדלג מענין לענין ושוב חוזר לענין הקודם). היעדר המיפתוח, ראשי תבות רבים שאינם שכיחים, כל אלו ועוד הביאו לידי כך שתורת רבינו לא תפסה את המקום המרכזי הראוי לה.

פתח השער

והנה סדרת הספרים של רבינו 'דברי שאול' על התורה והמגילות, היתה להם עדנה בהוצאה מחודשת ע"י מכון 'חכמת שלמה' בשנת תשס"ז, הוצאה משוכללת ומאירה ברוב פאר והדר, מסודר מחדש על פי סדר הפסוקים, שבה אוחדו יחדיו כל המהדורות שכתב רבינו, בתוספת השמטות וליקוטים, ערוכים מחדש בתוספת ניקוד פיסוק וקיטוע, ציון מראי מקומות ומפתחות. כמו כן ערכו במכון 'חכמת שלמה' והו"ל בשנת תשנ"ד את תורת רבינו על המועדים בספר "מועדי ה' דברי שאול", בחמישה כרכים, ובו ליקוט מדברי רבינו בכל ספריו בענייני המועדים.

אולם ה'שואל ומשיב' - גולת הכותרת של תורת רבינו - עדיין ספון בבית המדרש באותה תבנית שבה נדפס בלמברג לפני קרוב למאה וארבעים שנה.

על כן, בעידודם של גדולי התורה שליט"א נחלצנו חושים, בשיתוף פעולה בין 'מכון ירושלים' אשר זכה לההדיר ולפרסם מאות רבות של ספרים, ובהם עשרות חיבורים מגדולי גאוני פולין וגליציה הנמצאים בכותל המזרח של עולם התורה, יחד עם מכון 'חכמת שלמה', אשר לו זכות ראשונים בההדרת חיבוריו וכתביו של רבינו, וניגשנו יחדיו אל המלאכה הגדולה של ההדרת תשובותיו של רבינו.

☆☆☆

בבואנו לערוך ולההדיר מחדש יצירה זו, עמדנו בפני אתגר גדול ועצום. הקשיים בפניהם ניצבנו היו רבים, אולם דומה כי רוחו הגדולה של רבינו חפפה על המפעל ממעל, וזכותו עמדה לנו לשכלל ולפאר בס"ד את דברי תורתו, ובכך זוכים אנו לברך על פרי ביכוריו של מפעל גדול ונשגב זה.

במסגרת המכונים עמלים צוותות של תלמידי חכמים מופלגים, אשר משקיעים מאמץ כביר ללמוד את התשובות לעומקן, ולהביא לעולם התורה יצירה מושלמת ומתוקנת.

כל תשובה ותשובה נערכה בצורה דקדקנית, תוך כדי סיקול ותיקון השיבושים הרבים. הקטעים הארוכים קוטעו מחדש, תוך שימת לב מרובה לפיסוק ראוי ומדויק, טעויות רבות תוקנו, המ"מ שציין רבינו נבדקו מחדש ביסודיות, אלפי מ"מ שגויים תוקנו, נוספו אלפי מ"מ וציונים המשלימים את החסר, נוספו כותרות משנה בראש התשובות ובמהלך התשובות, בפרט בתשובות הארוכות העוסקות במספר נושאים.

יצירה בפני עצמה הינה מערכת ההערות והארות שנוספו בשולי התשובות, ובהם מובאים ציונים רבים למקבילות של דברי המחבר בעצמו במקומות אחרים, הן בחלקי ה'שואל ומשיב' והן בשאר ספריו. כמו"כ בשאלות אשר נידונו אף בספרי שו"ת נוספים מפוסקי דורו, הבאנו את תמצית הדברים. בכך נפרשת בפני הלומדים הן דעתו המלאה של המחבר אשר לעתים עניה במקום אחד ועשירה במקום אחר, והן דעת גדולי המשיבים בדורו אשר עסקו בנידון. בנוסף לכך, מאז הדפסת החיבור ועד הלום, רבים מגדולי הדורות נשאו ונתנו בדבריו, הקשו ותירצו בנו וסותרו, ודבריהם מובאים בקצרה במדור ההערות.

בקיאותו העצומה של רבינו בתנ"ך, באה לידי ביטוי לכל אורך ספרו. לעתים הוא מוכיח הלכה למעשה מפסוקים, ופעמים רבות הוא משתמש בלשון מליצית הלקוחה מהכתוב, שיש לה משמעות מיוחדת למקרה הנדון. בהערות פוענחו רבות מרמיזותיו, וציוין המקור המדויק בכתובים.

ברכה בפני עצמה יקבעו בע"ה מדורי המפתחות הנערכים תוך כדי עריכת החיבור, מפתח המקורות ומפתח העניינים, אשר יפתחו פתח של היכל לשערי תורת המחבר, ובעזרתם יוכלו הלומדים והמעיינים למצוא את מבוקשם בנקל, בלא לבזבז זמן יקר.

☆☆☆

פתח השער

כותרות הסימנים מקורם במפתח הסימנים שנדפס בדפוס למברג. בסימנים שנשמטו ממפתח הסימנים, הצבנו כותרות תוך מאמץ לשקף את תוכן הסימן בכותרת תמציתית. כותרות אלו הוקפו בסוגרים רבועים. כאשר הסימן כולל יותר מעניין אחד, חולקה הכותרת בהתאם. כאשר חלק מעניני הסימן אינם מופיעים במפתח הסימנים, הוקף חלק זה של הכותרת בסוגריים רבועים, כך שלעתים כותרת הסימן מחולקת ורק חלק ממנה מוקף בסוגריים רבועים.

בכל הנוגע לתיקוני טעויות, כמובן שלא נגענו חלילה בלשון רבינו, ואף במקומות שבהם לא הוקפד על דקדוק הלשון, לשון זכר ונקבה, יחיד ורבים וכדו', לשון קדשו של רבינו הובא כצורתו וכמתכונתו.

אולם במקומות בהן הטעות ברורה לחלוטין, חילופי אותיות דומות, תיבה כפולה, חסרון אותיות בתיבה, תיבות שהתחברו או תיבה שהתחלקה וכדו', תוקנה הטעות בלא לציין דבר, לאחר ליבון הענין מתוך מתינות ושיקול הדעת.

שיבושים הנובעים מחמת פליטת הקולמוס או שהטעות אינה וודאית לחלוטין, הוצע תיקון כמקובל ע"י הצבת סוגריים עגולות סביב התיבות השגויות, והוצע האופן הנכון בתוך סוגריים רבועים.

היכן שהדברים הוקפו בסוגריים כבר בדפוס למברג, צוין הדבר ע"י הצבת כוכבית בתחילת הסוגריים (הן כאשר הדברים הוקפו בסוגריים עגולים והן כאשר הוקפו בסוגריים רבועים).

יעמדו על התודה והברכה חברי וראשי המערכת שליט"א, העמלים לילות כימים על הוצאתו של מפעל גדול וכביר זה מן הכח אל הפועל, בהתמדה רבה ובתבונה מרובה משכילים הם להוציא מתחת ידם יצירה מפוארת וכלילת מעלות.

ברכה ויקר לידידים יקרים ונעלים, אוהבי התורה ולומדיה, התומכים בכל לבם והונם למען החזקת והפצת התורה והחסד בארץ ישראל ובתפוצות, הר"ר זאב הלוי שטרן עסבנו הר"ר יעקב הלוי שטרן ובני משפחתם היקרה שיחי לאוי"ט מס. פאולו, אשר היטו את שכמם ופרסו את חסותם על מפעל זה, אשר יקרא לדורות עולם 'מהדורת שטרן' לכבודם ולזכותם.

שלמי תודה לפטרון כרך זה ועוד כרכים העומדים להופיע בעז"ה, ידידנו הדגול והנעלה הר"ר צבי רייזמן שליט"א מלוס אנג'לס, מח"ס 'רץ כצבי' י"ג חלקים, אשר יזם המריץ ועודד אותנו להתחיל בפרויקט עצום ונשגב זה, ועליו כבר המליצו, שאם יתן איש את כל הון ביתו באהבה אשר אוהב ר' צבי שליט"א את התורה בוז יבזו לו.

זכות רבינו המחבר תעמוד לכל העוזרים והמסייעים בזה ובבא, ויזכו הם וביתם לשפע ברכה והצלחה בכל מעשי ידיהם, ברוחניות ובגשמיות, מתוך בריאות איתנה שלווה הגוף ומנוחת הנפש, לאורך ימים ושנים.

בצאתנו מן השער, נישא כפינו לנותן התורה ית"ש, ונייחל שכשם שזוכים אנו להגיש עתה ללומדי התורה ושוחריה את פרי ביכורי המפעל, כן נזכה במהרה לברך על המוגמר, עם הוצאתם לאור עולם של כל תשובות רבינו.

יהי נועם ה' עלינו ומעשה ידינו יכוננו.

משה בוקסבוים
מכון ירושלים

אברהם שבתי ליפשיטץ
מכון חכמת שלמה